

พุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง*
 BUDDHIST PSYCHOLOGY OF LOCAL WISDOM MAHAVICHALAI IN PROMOTING
 THE BUDDHIST ECONOMY AND SUFFICIENCY MIND

ตติลา จำปาวลย์, สิริวัฒน์ ศรีเครือตง และ วิชชดา ฐิติโชติรัตน

Tatila Jampawal, Siriwat Srikrueadong and Witchuda Titichoatrattana

สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhist Psychology of Faculty of Humanities Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: tatila.j@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและองค์ความรู้ของรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง และ 2) เพื่อนำเสนอรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง โดยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษเอกสาร การศึกษาภาคสนามถอดบทเรียนจากการเรียนรู้การปฏิบัติที่ดีของมหาวิทยาลัยต้นแบบ 2 กรณีศึกษา การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

ผลการวิจัยพบว่า 1. รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ปรากฏการณ์ปัญญา ครู นักบวช 2) หลักสูตร กิจกรรมฐานการเรียนรู้ 3) วิธีการ กระบวนการเรียน 4) เงื่อนไขเวลา 5) เครื่องมือประกอบการเรียนรู้และสื่อ 6) อาคาร สถานที่ และสิ่งแวดล้อม 7) กลุ่มเครือข่าย ภาศิเครือข่าย และ 8) การบริหารจัดการ และองค์ความรู้ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ 2) สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ 3) สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ และ 4) จิตใจ จิตวิญญาณ

2. รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง เป็นรูปแบบการส่งเสริมพัฒนามนุษย์ด้วยกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา โดยมี 8 องค์ประกอบ และองค์ความรู้ 4 ด้าน เป็นปัจจัยภายนอกตัวบุคคล คือ ปรโตโมสะและกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปัจจัยนำเข้าส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัจจัยภายในตัวบุคคล คือ วิธีคิดหรือโยนิโสมนสิการ ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาปัญญาและสมาธิ เกิดคุณลักษณะจิตใจที่เป็นความต้องการแบบฉันทะหรือจิตพอเพียง ส่งเสริมศีลเพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจแนวพุทธ โดยผลของรูปแบบ คือ ผลผลิตทุน 4 ประเภท ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนสิ่งแวดล้อม และทุนทางกายภาพ และผลลัพธ์ ได้แก่ บุคคลเกิดความสุขของศฤหส์ 4 และความสุขจากการให้ และเกิดผลในที่สุด คือสันติสุข

คำสำคัญ: รูปแบบ; พุทธจิตวิทยา; เศรษฐกิจแนวพุทธ; จิตพอเพียง

* Received March 7, 2022; Revised April 30, 2022; Accepted July 24, 2022

Abstract

The objectives of the study were 1) to analytically study elements and forms of knowledge of Buddhist psychology model of Local Wisdom Mahavichalai in promoting the Buddhist economy and sufficiency mind; and 2) to present a Buddhist psychology model of Local Wisdom Mahavichalai in promoting the Buddhist economy and sufficiency mind; The study was qualitative in nature, collecting data from documents, field study with lessons learned from 2 case studies of best practices of Local Wisdom Mahavichalai, observation, in-depth interview and connoisseurship to assess the validity of a model.

The research findings were as follows:

1. Buddhist psychology model of Local Wisdom Mahavichalai in promoting the Buddhist economy and sufficiency mind it found that a model included 8 elements as follows: 1) sage's wisdom, teachers and monks, 2) a curriculum and learning-based activities, 3) learning methods and process, 4) time, 5) learning tools and media, 6) building, location and environment, 7) network group and network partners, and 8) management and knowledge; and 4 aspects of knowledge including 1) economy and philosophy of sufficiency economy into practice, 2) environment and nature, 3) society, culture, tradition and history, and 4) mind, spirit.

2. Buddhist Psychology of Local Wisdom Mahavichalai in Promoting the Buddhist Economy and Sufficiency Mind model has guidelines for promoting the development of human beings with Threefold Training that a model included 8 elements and 4 aspects of knowledge as external factors comprising Paratoghosa and Kalayanamita as the inputs resulting the change of internal factors, namely, systematic thinking or Yonisomanasikara in promoting the development process based on Threefold Training and earning living according to the right understanding to develop wisdom and concentration with a positive desire-based sufficiency mind, to develop the precept for earning living according to a Buddhist economy, outputs of a model in promoting 4 types of capital including human capital, social capital and environmental capital, outcomes including a person brought 4 types of lay happiness, happiness from giving, and impact on peace.

Keywords; Model; Buddhist Psychology; Buddhist Economy; Sufficiency Mind

บทนำ

สังคมปัจจุบันทั้งสังคมไทยและทั่วโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กระแสโลกาภิวัตน์ หรือสถานะโลกไร้พรมแดน ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสาร และการเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจ การค้า เพื่อเป็นการค้าเสรีและระบบทุนนิยม ส่งผลให้เกิดอารยธรรมวัตถุนิยม บริโภคนิยม ขับเคลื่อนด้วยความโลภนิยม ละทิ้งมิติทางจิตใจ มุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ การผลิต และการบริโภค ซึ่งการบริโภคนี้อีกเป็นทฤษฎีหลักของระบบทุนนิยม ดังนั้นจึงเกิดกิเลส เพื่อให้เกิดความต้องการ และเกิดการบริโภคอยู่ตลอดเวลา หากคนไม่รู้คุณค่าของการบริโภคอย่างแท้จริง จึงเกิดปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติจากการบริโภคที่เกินความจำเป็นและขยะตามมา

ประเทศไทยเข้าสู่ระบบทุนนิยม นำประเทศสู่การพัฒนา “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา และการพัฒนาไม่ยั่งยืน” ส่งผลต่อวิถีชีวิตที่มุ่งแสวงหาความสุขส่วนตัวมากกว่าการคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม สังคมเสื่อมถอยด้านคุณธรรมจริยธรรม รูปแบบพฤติกรรมการบริโภคที่บ่งบอกตัวตน บ่งบอกสถานะทางสังคมผ่านการใช้ชีวิตหรือการใช้เงินเพื่อแสวงหาความสุขเป็นหลัก เปลี่ยนไปจากการประหยัดอดออมและความรู้สึก “พอเพียง” ในการดำรงชีวิตและความสมดุลในชีวิตซึ่งเป็นพื้นฐานเศรษฐกิจแนวพุทธของไทยมาอย่างช้านาน

จากผลกระทบดังกล่าว แนวทางการพัฒนาประเทศ รวมถึงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของทุกระดับ ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระราชทานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ เป็นแนวทางการปฏิบัติตนและการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง ความไม่ประมาท และความเพียร คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ด้วยเงื่อนไขการมีคุณธรรมและความรู้ เพื่อรอดพ้นจากวิกฤตและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับเศรษฐกิจแนวพุทธ ด้วยเป็นเศรษฐกิจแบบสายกลางหรือเศรษฐกิจมัชฌิมาปฏิปทา มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา และมีระบบชีวิตที่เกี่ยวกับคุณลักษณะจิตใจซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ คือความต้องการหรือความอยาก อันเป็นตัวแปรสำคัญในทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการบริโภคตามมา ดังนั้นเพื่อให้เกิดความพอดี จึงต้องพัฒนาคุณลักษณะจิตใจดังกล่าว โดยพัฒนาปัญญาเพื่อเปลี่ยนจากความอยากได้หรือความโลภ พัฒนาไปสู่ความอยากทำ ลงมือปฏิบัติเพื่อการพัฒนาให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี หรือเรียกว่า “ฉันทะ” เกิดการบริโภคที่พอประมาณ พอดี ไม่เบียดเบียนตนเองและ

ดังนั้น การศึกษา ความรู้ พลังปัญญาจึงมีความสำคัญ โดยเฉพาะการสร้างรากฐานของชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรมซึ่งเป็นความจริงของชีวิต ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือมหาวิทยาลัยตำบล จึงเป็นกุญแจสำคัญ เป็นตัวเชื่อมโยงโรงเรียน สถาบันการเรียนรู้อื่นเข้ามาอย่างเกื้อกูลกัน เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีฐานอยู่ที่ชุมชนท้องถิ่นอันเป็นความจริง สถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง เป็นการปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริง

ด้วยความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถอดบทเรียนจากการเรียนรู้การปฏิบัติที่ดี (best practices) ของมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นแหล่งการศึกษา ความรู้ และปัญญา ที่น้อมนำและขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ เพื่อศึกษาถอด

บทเรียนวิเคราะห์องค์ประกอบและองค์ความรู้ สังเคราะห์และนำเสนอรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัย การส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและองค์ความรู้ของรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัย การส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง
2. เพื่อนำเสนอรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัย การส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาภาคสนามถอดบทเรียนจากการเรียนรู้การปฏิบัติที่ดี (best practices) โดยมีเครื่องมือหรือวิธีการวิจัย ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (connoisseurship) โดยมีขั้นตอนการวิจัยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง เป็นขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์โดยการศึกษาดูงาน

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและองค์ความรู้ของมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง เป็นขั้นตอนการศึกษาดูงานด้วยการถอดบทเรียนจากการเรียนรู้การปฏิบัติที่ดี ของกรณีศึกษามหาวิทยาลัยต้นแบบ 2 พื้นที่ ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม ชุมชนบ้านบางพลับ หมู่ 4 ต.บางพรม อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม และพุทธเลิศหล้ามหาวิทยาลัย (ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง และศูนย์การเรียนรู้กสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง) หมู่ 1 ต.หนองบอนแดง อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี โดยทั้งสองกรณีศึกษาได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจากสถาบันหรือองค์กรที่เป็นที่รู้จัก เป็นพลังขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีความสอดคล้องกับเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง การศึกษาเอกสารหลักฐานที่ปรากฏในชุมชน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมและงานประเพณี การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมและเข้าฝึกอบรม และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 2 พื้นที่ รวม 12 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 3 การสังเคราะห์และพัฒนารูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง เป็นขั้นตอนการพัฒนารูปแบบโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธธรรม พุทธจิตวิทยา พุทธเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จิตพอเพียง จิตวิทยา และมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น รวม 7 รูป/คน และนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามในขั้นตอนที่ 2

ขั้นตอนที่ 4 การนำเสนอรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง เป็นขั้นตอนการประเมินตรวจสอบและรับรองความถูกต้องเหมาะสมของรูปแบบ โดยการจัดสัมมนาอิงผู้เชี่ยวชาญ รวมผู้ทรงคุณวุฒิ 8 รูป/คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง พัฒนาขึ้นโดยใช้ข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ได้แก่ การศึกษาภาคสนามด้วยการถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาต้นแบบ และข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) จากการศึกษาเอกสาร มีการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลการวิจัยโดยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) มีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. องค์ประกอบและองค์ความรู้ของรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง ดังนี้

1.1 องค์ประกอบของรูปแบบ ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ ได้แก่

1) ปราชญ์ภูมิปัญญา ครู นักบวช คือ “บุคคลต้นแบบ” ตัวอย่างความสำเร็จ สร้างความเชื่อ ความศรัทธาให้คนในกลุ่มในชุมชน เป็นผู้มีความสัมพันธ์ของกัลยาณมิตรธรรม 7 คุณลักษณะของสัตบุรุษ รวมทั้งมีลักษณะของภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตยที่เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม และมีความเป็นผู้นำตามธรรมชาติ

2) หลักสูตร กิจกรรมฐานการเรียนรู้ เป็นการถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาจากปราชญ์ภูมิปัญญา ครู หรือนักบวช มาเป็นหลักสูตร กิจกรรมฐานการเรียนรู้ ที่มีเอกลักษณ์ตามบริบทของ “ภูมิสังคม” ท้องถิ่นนั้น เน้นหลักคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และนำหลักคิดสู่การลงมือปฏิบัติเพื่อการพึ่งพาตน พร้อมพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญา

3) วิธีการ กระบวนการเรียน ส่งเสริมผู้เรียนผู้ฝึกอบรมให้เกิดวิธีคิดที่ถูกต้องหรือโยนิโสมนสิการ โดยเน้นการฝึกทักษะลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง นอกจากนี้ ให้ความสำคัญด้านจิตวิญญาณ โดยการฝึกความมีวินัยในการอยู่ร่วมกัน ความเพียร การให้การเอื้อเฟื้อ ความกตัญญูและเคารพต่อธรรมชาติ

4) เงื่อนไขเวลา คือ ช่วงเวลาในการฝึกอบรม เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนผู้ฝึกอบรมเกิดการเรียนรู้ และได้รับผลลัพธ์สูงสุด อาทิ เข้า-การบรรยาย บ่าย-การปฏิบัติ คำ-สรุปสาระจากที่เรียน รวมถึงระยะเวลาการจัดการฝึกอบรมให้เหมาะสมกับผู้เรียน

5) เครื่องมือประกอบการเรียนและสื่อ ใช้ประกอบการเรียนการฝึกอบรม และสื่อมีเดียซึ่งเป็นพลังในการสื่อสาร เพื่อให้เกิดวิธีคิดการคิดที่ถูกต้องหรือโยนิโสมนสิการ

6) อาคาร สถานที่ และสภาพแวดล้อม คือ “พื้นที่ต้นแบบ” ให้เห็นประจักษ์ถึงความสำเร็จเรียนรู้จากพื้นที่จริง ชุมชนจริง พื้นที่ประวัติศาสตร์ พื้นที่ธรรมชาติ สามารถต่อยอดสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในท้องถิ่น นอกจากนี้ รวมถึงอาคารสถานที่ในการอำนวยความสะดวก และยังเป็นพื้นที่พบปะ ประชาคมของสมาชิกในชุมชน

7) กลุ่มเครือข่าย ภาศเครือข่าย คือ พลังกลุ่มพลังชุมชน พลัง “บวร” เป็นการรวมกลุ่มเครือข่ายในชุมชนในมหาวิทยาลัย เกิดการขยายสู่นอกชุมชนเกิดภาศเครือข่าย กลุ่มเชื่อมร้อยด้วยอุดมการณ์ร่วมเดียวกัน แนวทางการดำเนินชีวิต ข้อตกลงหรือปณิญาเครือข่ายเดียวกัน โดยเน้น “การมีส่วนร่วม” ความสามัคคี การให้ เกิดความไว้วางใจกัน

8) การบริหารจัดการ คือ การใช้ทรัพยากรที่เน้น “การบริหารแบบคนจน” บนความประหยัดแต่คุ้มค่า ได้ประโยชน์สูงสุด เป็นการบริหารความเสี่ยงเตรียมรับวิกฤติที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงการดำเนินงานของกลุ่ม อาทิ การจดทะเบียนวิสาหกิจเครือข่าย การกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม มี “ผู้ประสานงาน” เพื่อการบริการรวมที่จุดเดียว และเน้นการ “การมีส่วนร่วม” ของสมาชิก บนฐานของความซื่อสัตย์ สุจริต โปร่งใส

1.2) องค์ความรู้ของรูปแบบ ประกอบด้วยองค์ความรู้ ๔ ด้าน ได้แก่

1) เศรษฐกิจพอเพียง คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และนำแนวคิดสู่การปฏิบัติเพื่อการพึ่งตน พร้อมทั้งสามารถเอื้อเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นและชุมชนได้ เป็น “เศรษฐกิจแห่งน้ำใจและความหวัง”

2) สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับ “ภูมิ” คือ สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวและชุมชน รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ (อุณหภูมิจึง) ในพื้นที่ท้องถิ่น ป่าไม้ ระบบนิเวศ เป็นต้น และรู้จักจุดเด่นของชุมชนต่อยอดสู่หลักสูตร กิจกรรมฐานการเรียนรู้ เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนได้

3) สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับ “สังคม” เกี่ยวข้องกับคน ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และรู้เอกลักษณ์เฉพาะชุมชน ต่อยอดเกิดหลักสูตร กิจกรรมฐานการเรียนรู้ เกิดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ส่งเสริมให้เยาวชนคนในชุมชน เกิดความรัก ความผูกพัน ภูมิใจ และหวงแหนในชุมชนบ้านเกิดตน

4) จิตใจ จิตวิญญาณ คือ องค์ความรู้จากการบ่มเพาะการดำรงชีวิตร่วมกันของคนในชุมชนในกลุ่มเครือข่าย จากบุคคลต้นแบบปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง จากขนบธรรมเนียมประเพณีที่ส่งเสริมการให้การแบ่งปัน เกิดความพอที่จิตใจหรือจิตพอเพียง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ความสามัคคี ความเพียร ความซื่อสัตย์ เกิดความไว้วางใจกัน

2. รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง ดังนี้

2.1 แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง

เศรษฐกิจแนวพุทธ มีความสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเป็นเศรษฐกิจแบบสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมัธยมาปฏิปทา เกี่ยวข้องกับลักษณะจิตใจหรือคุณค่าทางจิตใจของมนุษย์คือ ความต้องการ ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์และเป็นตัวแปรสำคัญทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการบริโภคซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้น

(โดยเหตุผล) ของกระบวนการเศรษฐกิจ และให้เกิดการผลิตตามมา ความต้องการนี้มี 2 ประเภท ได้แก่ 1) ความต้องการได้หรือ “ความโลภ” ซึ่งมีขอบเขตไม่จำกัด แต่เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด ส่งผลให้เกิดการแก่งแย่งแข่งขัน และ 2) ความต้องการทำเพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดการพัฒนาหรือ “ฉันทะ” ส่งผลให้เกิดความร่วมมือในชุมชนสังคม

รูปแบบมหาวิทยาลัยแนวพุทธจิตวิทยา มีแนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง โดยการพัฒนามนุษย์ เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะของจิตใจ เปลี่ยนจากความโลภ ให้เป็นฉันทะ เห็นคุณค่าแท้ของสิ่งที่บริโภคและบริโภคด้วยความพอดี เกิดการผลิตเพื่อพึ่งพาตน โดยการพัฒนาปัญญาและจิตใจให้มีภูมิต้านทานจากความโลภหรือเรียกว่าเป็น “จิตพอเพียง” ด้วยการส่งเสริมด้านการศึกษาตามหลัก “ไตรสิกขา” ซึ่งอาศัย “ปรัโตโสสะ” หรือเสียงจากผู้อื่น และ “กัลยาณมิตร” ทั้งที่เป็นตัวบุคคลและการดำเนินการจัดการเรียนการฝึกอบรม ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกและเป็นปัจจัยนำเข้า (input) ให้ผู้เรียนผู้ฝึกอบรมเกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือ “โยนิโสมนสิการ”

2.2 รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง

รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง เป็นผลจากการศึกษาวิจัยเพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อชุมชนท้องถิ่น เน้นทั้งด้านคุณธรรมและความรู้ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคนด้วยกระบวนการการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ดังนี้

1) องค์ประกอบสำคัญในกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา: รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ และองค์ความรู้ 4 ด้าน ซึ่งเป็นปรัโตโสสะและกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกตัวบุคคลและเป็นปัจจัยนำเข้า (input) ที่มีผลต่อปัจจัยภายในตัวบุคคล ส่งเสริมให้ผู้เรียนผู้ฝึกอบรมคิดได้ถูกวิธีหรือโยนิโสมนสิการ ให้รู้จักมอง พิจารณาเกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางที่ถูกต้อง ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในตัวบุคคลดังกล่าว เป็นองค์ประกอบที่เป็นแหล่งที่มาของกระบวนการศึกษาตามหลัก “ไตรสิกขา” ส่งเสริมการดำเนินชีวิตในวิถีเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง

2) กระบวนการการศึกษาตามหลักไตรสิกขา (process): จากองค์ประกอบและองค์ความรู้ของรูปแบบซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกตัวบุคคล คือปรัโตโสสะและกัลยาณมิตร ส่งผลให้เกิดปัจจัยภายในตัวบุคคล คือโยนิโสมนสิการ เป็นจุดเริ่มต้นหรือแหล่งที่มาให้เกิดการพัฒนาปัญญา คือ “สัมมาทิฐิ” ส่งเสริมให้เกิด “จิตพอเพียง” ซึ่งเป็นคุณลักษณะทางจิตใจ ที่เป็นความต้องการทำลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ ใฝ่สร้างสรรค์หรือเป็นจิตแห่ง “ฉันทะ”

จิตพอเพียง ประกอบด้วยหมวดสมาธิในหลักไตรสิกขา (สอดคล้องกับการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ในเศรษฐกิจพอเพียง) เพื่อเป็นจิตใจที่มีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อความโลภ และหมวดปัญญาในหลักไตรสิกขา (สอดคล้องกับความมีเหตุผล ในเศรษฐกิจพอเพียง) เพื่อนำทางให้เห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง มีความเข้าใจ ความเชื่อที่ถูกต้อง เพื่อรู้จักคุณค่าแท้ของสิ่งเสพ รู้จักความพอดีหรือจุดบรรจบระหว่างคุณภาพชีวิตที่ดีกับความพึงพอใจของตน และรู้จักการให้การแบ่งปัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

และส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจแนวพุทธ ได้แก่ การผลิต การบริโภค อรรถประโยชน์ และการกระจายผลผลิต ซึ่งอยู่ในหมวดศีลในหลักไตรสิกขา (สอดคล้องกับความพอประมาณ ในเศรษฐกิจพอเพียง) การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าว บนฐานของการไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม เพื่อการพึ่งพาตน คือ (1) การผลิต ที่ส่งเสริมการพึ่งตนแบบยั่งยืน ด้วยความเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ด้วยการบริหารแบบคนจน ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และมีการพัฒนาเป็นลำดับขั้น (2) การบริโภค ที่ส่งเสริมการบริโภคด้วยปัญญา เห็นประโยชน์และคุณค่าแท้ของสิ่งที่บริโภคเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี การบริโภคที่พอดี รู้จักพอหรือมัตตัญญูตา เมื่อรู้จักพอส่งผลให้เกิดความยินดี ความสุขหรือสันโดษ มีความพอใจง่ายในสิ่งที่หามา (3) อรรถประโยชน์ หรือประโยชน์ที่ต้องการ ด้วยสติ ให้เห็นประโยชน์ที่ต้องการเพื่อเกื้อกูลชีวิต ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย (4) การกระจายผลผลิต ด้วยความศรัทธา ในการให้การเอื้อเพื่อแบ่งปัน บุญทาน ไม่กักตุนสินค้า เป็นต้น แต่ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

3) ผลของรูปแบบ: ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำรูปแบบไปใช้ปฏิบัติจริง ได้แก่ ผลผลิต (output) ประกอบด้วย 4 ทุน คือ (1) ทุนมนุษย์ อาทิ ความรู้ภูมิปัญญา ความสามารถที่เพิ่มพูนขึ้นของมนุษย์ เป็นต้น (2) ทุนสังคม อาทิ ความเอื้อเฟื้อ ความสามัคคี ความเชื่อความไว้วางใจกัน เป็นต้น (3) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ที่อุดมสมบูรณ์ และ (4) ทุนทางกายภาพหรือทุนทางการเงิน อาทิ อาคาร หรือสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น โดยทุนมนุษย์และทุนสังคมมีความสำคัญที่สุด ส่งผลต่อการเกิดผลลัพธ์ (outcome) ได้แก่ ความสุขของคฤหัสถ์ 4 ประการ คือ (1) สุขจากการมีทรัพย์ (2) สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์บริโภค (3) สุขจากความไม่เป็นหนี้ และ (4) สุขจากการกระทำที่สุจริตทั้งกาย วาจา ใจ การประกอบกิจการที่ไม่มีโทษ และพัฒนาความสุขที่ลึกซึ้งขึ้น โดยไม่อิงสิ่งเสพ ได้แก่ ความสุขจากการให้ บุญ ทาน เป็นต้น และผลในที่สุด (impact) คือ เกิดสันติสุข ประโยชน์สุขแก่ชุมชนสังคม บุคคลเกิดอิสรภาพจากความอดอยาก จากหนี้สิน เกิดอิสรภาพจากความโลภ

4) ปัจจัยของรูปแบบ: ปัจจัยที่ส่งผลให้สามารถนำรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียงไปใช้ปฏิบัติได้จริง ประกอบด้วย ๙ ปัจจัย ได้แก่ (1) ผู้นำหรือบุคคลต้นแบบ สร้างความเชื่อความศรัทธาให้คนในกลุ่มในชุมชน (2) ความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกกลุ่ม (3) ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ (4) การอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ พื้นที่ท้องถิ่น (5) การมีส่วนร่วมของสมาชิก และมีพื้นที่เป็นเวทีในการพบปะ (6) การศึกษาดูงานนอกสถานที่ (7) สื่อประชาสัมพันธ์ โดยเฉพาะสื่อโซเชียลมีเดีย (8) การรวมกลุ่มเครือข่าย ภาคีเครือข่าย (9) การสนับสนุนจากภาครัฐ ที่มีความจริงใจ เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยดำเนินการตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังต่อไปนี้

องค์ประกอบและองค์ความรู้ของรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบ 8 องค์ประกอบของรูปแบบ สอดคล้องกับ พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และเพียว ยินดีสุข ได้เสนอกระบวนการทัศน์ใหม่ของการเรียนรู้ ว่าเป็นการเรียนรู้ที่เน้นท้องถิ่นและความเป็น

สากล มีองค์ประกอบ อาทิ ครู หลักสูตร โรงเรียน ห้องเรียน การบริหาร เป็นต้น และการเรียนควรตอบสนองความต้องการของผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้ที่สืบค้นและค้นพบด้วยตนเอง เน้นการคิดสร้างสรรค์ ต่อยอดองค์ความรู้ และกรีซ ภัทรภาคิน และณัฐวัฒน์ จิตวัฒนา ได้วิจัยเรื่อง การศึกษารวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อ.เมือง จ.สมุทรปราการ พบว่า การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านอาคารสถานที่ ด้านอุปกรณ์และสื่อ ด้านการจัดการเรียน ด้านบุคลากรและการบริหาร และด้านงบประมาณ

องค์ความรู้ 4 ด้านของรูปแบบ เป็นองค์ความรู้จากการสืบสานและต่อยอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ จากประสบการณ์ปฏิบัติจริงของปราชญ์ สอดคล้องกับ “ภูมิสังคม” และจิตวิญญาณ เป็นการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลกันของคนในสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของปราชญ์และกลุ่มเครือข่าย เกิดการถอดบทเรียน หาเอกลักษณ์ของชุมชน สู่การจัดหลักสูตรกิจกรรมฐานการเรียนรู้ สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลานาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันทุกสาขาวิชา ไม่สามารถแยกเป็นรายวิชา ดังนั้นวิชาเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมผสานกลมกลืนเชื่อมโยงกัน

รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียงของรูปแบบ มีแนวทางโดยการพัฒนาคนด้วยการส่งเสริมด้านการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพื่อเปลี่ยนจากความต้องทำได้หรือความโลภ เป็นความต้องการทำใ้สร้างสรรค์หรือฉันทะ เนื่องจากความต้องการเป็นตัวแปรสำคัญทางเศรษฐกิจ และเปลี่ยนจากการแข่งขัน เป็นความร่วมมือและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้น การพัฒนาหรือแก้ไขด้านเศรษฐกิจ จึงต้องพัฒนาหรือแก้ไขด้านจิตใจของคนไปพร้อมกัน สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่า ตัวแปรสำคัญในทางเศรษฐกิจ คือความต้องการหรือความอยากของมนุษย์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะหรือคุณค่าทางจิตใจของมนุษย์ เมื่อมนุษย์เกิดความต้องการ จึงเกิดการบริโภคและการผลิตตามมา สู่การกระจายผลผลิตในชุมชนสังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันมีความเกี่ยวเนื่องจากจิตใจของมนุษย์

เศรษฐกิจแนวพุทธ เป็นทั้งแนวทางการดำเนินชีวิต และเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตได้ด้วยปัจจัย 4 เป็นพื้นฐาน ที่ประชาชนควรพึงมีพึงได้รับเพื่อการพึ่งพาตน ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจาก “ความหิวเป็นโรคร้ายแรงที่สุด” และกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาช่วยส่งเสริมให้เกิดการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง หรือตามแนวทางสายกลาง สอดคล้องกับ พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์ ได้วิจัยเรื่อง การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์ พบว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงพุทธเศรษฐศาสตร์ในหมวดศีล สัมพันธ์กับความพอประมาณในเศรษฐกิจพอเพียง หมวดสมาธิ สัมพันธ์กับการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และหมวดปัญญา สัมพันธ์กับการมีเหตุผล โดยผลผลิต (output) ที่ได้รับจากการนำรูปแบบไปปฏิบัติใช้ คือทุน 4 ประเภท สอดคล้องกับ อภิชัย พันธเสน ที่ให้แนวคิดความสัมพันธ์กันระหว่างเศรษฐกิจแนวพุทธและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง ซึ่งผลที่ได้รับจากการดำเนินชีวิตตาม

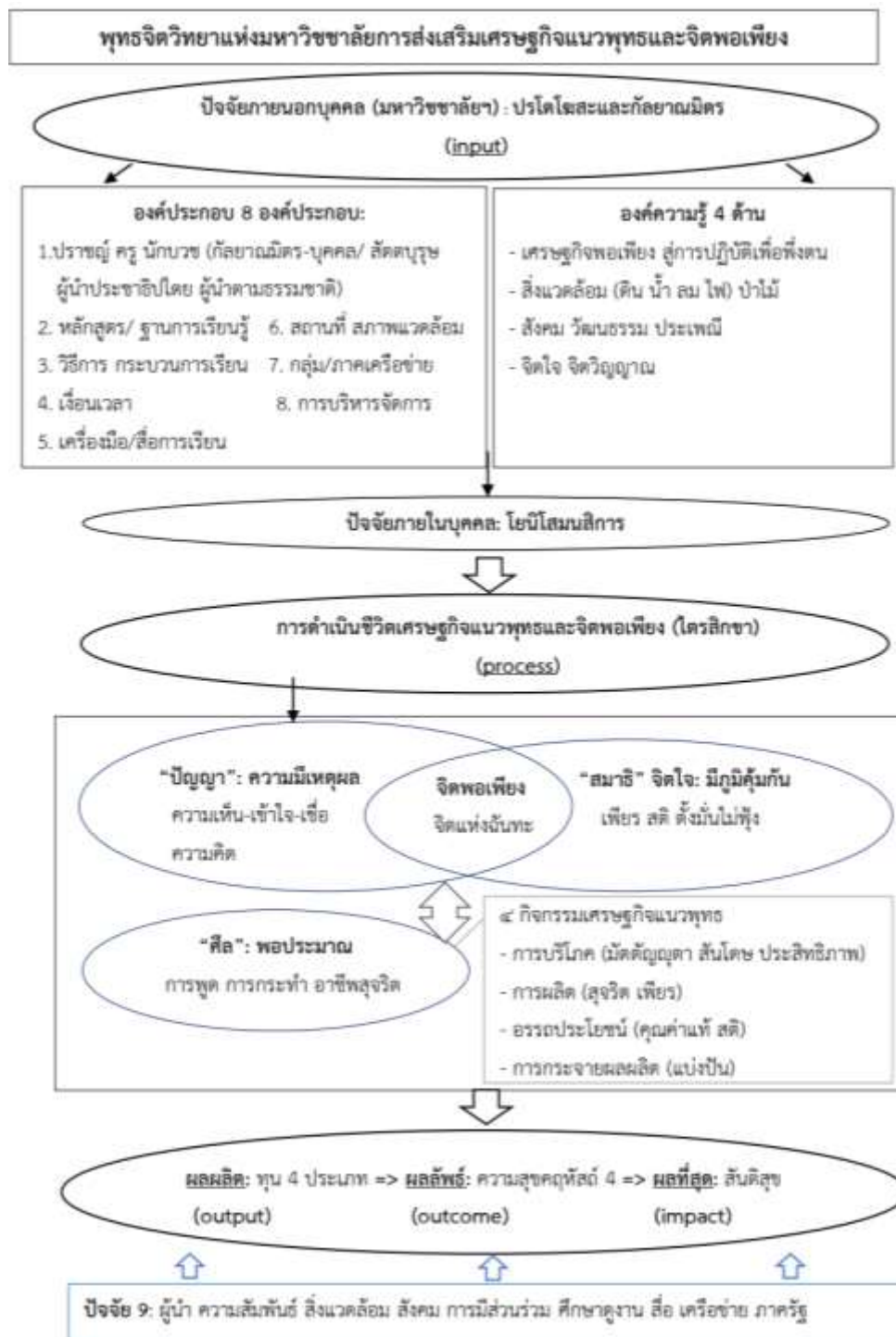
แนวทางดังกล่าว ส่งผลให้เกิดผลผลิต คือทุน 4 ประเภท ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และ ทุนทางกายภาพหรือทุนทางการเงิน โดยทุนมนุษย์และทุนสังคมสำคัญที่สุด

องค์ความรู้การวิจัย

พุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง เป็นรูปแบบส่งเสริมการพัฒนามนุษย์ด้วยการศึกษาตามหลักไตรสิกขา โดยรูปแบบประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ และองค์ความรู้ 4 ด้าน ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกตัวบุคคล คือปรโตโฆสะและกัลยาณมิตร ซึ่งส่งผลต่อปัจจัยภายในให้บุคคลเกิดโยนิโสมนสิการ

โดยทั้งสองปัจจัยเป็นองค์ประกอบในกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ส่งเสริมให้บุคคลเกิดปัญญา (ความมีเหตุผล) และจิตใจหรือสมาธิ (การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี) ที่มีภูมิต้านทานต่อความโลภ มีปัญญาเห็นคุณค่าแท้ของสิ่งเสพ ส่งเสริมให้เกิดจิตพอเพียงหรือจิตแห่งฉันทะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ส่งเสริมการปฏิบัติตนการทำสมาธิอาชีพรหรือศีล (ความพอประมาณ) ด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิตเพื่อการพึ่งตน ด้วยความเพียร ซื่อสัตย์ การบริโภคด้วยความพอดี บริโภคอย่างมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด อรรถประโยชน์ด้วยการเห็นคุณค่าที่แท้ของสิ่งเสพไม่ใช่แค่เพื่อตอบสนองความพึงพอใจ และการกระจายผลผลิตด้วยการแบ่งปัน บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ผลผลิตจากรูปแบบ คือ ทุน 4 ประเภท ผลลัพธ์ คือความสุขของคฤหัสถ์ 4 ประการ และผลในที่สุด คือสันติสุขของสังคม โดยมีปัจจัย 9 ปัจจัย ในการนำรูปแบบไปปรับใช้ในพื้นที่ท้องถิ่น

การสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย สามารถสรุปเป็นแผนภาพของรูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 รูปแบบพุทธจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

1) ปรารถนาปัญหา ผู้นำชุมชน หรือบุคคลทั่วไป ที่ต้องการพึ่งตน แก้ปัญหาหนี้สิน หรือต้องการริเริ่มพัฒนามหาวิทยาลัยภูมิปัญญาในพื้นที่ท้องถิ่นตน ปัจจัยสำคัญคือการเริ่มต้นจากตนเองก่อน ด้วยการฝึกฝนพัฒนาตนเองนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สู่การปฏิบัติจนเป็นต้นแบบแห่งความสำเร็จ สร้างความเชื่อ ความศรัทธาในกลุ่มในชุมชน

๒) ชุมชน กลุ่มเครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ประสงค์เริ่มจัดตั้งมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือที่มีการจัดตั้งแล้วและต้องการแนวทางในการบริหารจัดการ เกิดพลังกลุ่มพลังชุมชน พลัง “บวร” สามารถนำรูปแบบพุทธจิตวิทยาการส่งเสริมเศรษฐกิจแนวพุทธและจิตพอเพียงเป็นแนวทาง และพิจารณาถึงปัจจัยของรูปแบบ เพื่อนำไปปรับใช้ให้เหมาะกับพื้นที่ท้องถิ่นของตน

3) หน่วยงานและองค์กร ที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น สามารถนำข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัย มาปรับใช้เป็นแนวทางในการกำหนดโครงการ แนวทางในการปฏิบัติร่วมกับชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ชุมชนมีส่วนร่วม สอดคล้องกับบริบทภูมิสังคม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องด้วยการศึกษาวิจัยนี้ เป็นการศึกษาแบบภาพรวม และด้วยเงื่อนไขเวลา รวมถึงเป็นช่วงเวลาที่ทั่วโลกเกิดวิกฤติการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลให้ในการศึกษาวิจัยไม่สามารถทำการศึกษาแบบเฉพาะในทุกรายละเอียดอย่างลึกซึ้งได้ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป รายละเอียดดังนี้

1) ศึกษาลงรายละเอียดเฉพาะรายกรณีศึกษาพื้นที่ต้นแบบในการวิจัย ศึกษาลงรายละเอียดเฉพาะองค์ประกอบ หรือเฉพาะประเด็นที่ผู้วิจัยให้ความสนใจ

2) นำรูปแบบไปทดลองปฏิบัติใช้จริงในชุมชนที่มีความประสงค์ เพื่อทำการศึกษาผลที่ได้ ปัญหาข้อจำกัดของการนำรูปแบบไปใช้ และประมวลผลนำมาปรับปรุงพัฒนารูปแบบให้มีความเหมาะสมต่อชุมชนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- กริช ภัทรภาคิน และณัฐวัฒน์ ฐิตวัฒนา. (2561). การศึกษารวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวทางการพัฒนา ศูนย์การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรปราการ. **รายงานการวิจัย**, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- นราเขต ยิ้มสุข และอุไรวรรณ รุ่งไธัญ. (2560). การเปรียบเทียบพฤติกรรมการบริโภค แบบพอเพียงของแรงงานต่างเจนนอกระชั้นในนิคมอุตสาหกรรมนวนคร. **วารสาร HR Intelligence**. 12(2). 9-14.
- สุเมธ ดันติเวชกุล. (2554). การทรงงานพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)**.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). **ศาสตร์กษัตริย์**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2549). **การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และเพียว ยินดีสุข. (2557). **การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2530). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. **ชุมชนพัฒนา**. 1(5). 40-45 และ 75.
- ประเวศ วะสี. (2559). **มหาวิทยาลัยตำบล พลังพระมหาชนก**. แหล่งที่มา : <https://www.thairath.co.th/content/810781> สืบค้นเมื่อ 1 ธ.ค. 2562.